VIRTUS

23 | 2016

Vincent Sleebe

Edelman of Brabander?

Klaasje Bouma, *De adel in Noord-Brabant 1814-1918. Groepsvorming, regionale vorming en identiteit* (Hilversum: Uitgeverij Verloren 2015, 568 + 245 p., ill.)

In mijn jeugd kwam ik vaak langs kasteel Heeswijk in Brabant, waar ik niet ver vandaan woonde. Ik vond het maar een vreemd gebouw: een middeleeuws slot met bovenop de weermuur een rare nep-gotische zuilengalerij, die deed denken aan een kloostergang. Na lezing van *De adel in Noord-Brabant 1814-1918* van Klaasje Douma begrijp ik beter dat die lelijke galerij niet alleen de uitdrukking van slechte smaak was. De bouwer ervan, A.J. van den Bogaerde van Terbrugge, kocht het kasteel in 1835 met het doel zijn verzameling oudheden en zeldzame voorwerpen ten toon te stellen. Dat hij daarvoor als één van de eerste kasteeleigenaren in Nederland de neogotische stijl omarmde, had weer alles te maken met de aard van die collectie. Het voorbeeld van kasteel Heeswijk geeft mooi aan, hoe de Noord-Brabantse adel in de negentiende eeuw probeerde een eigen regionale adellijke identiteit op te bouwen. Daar gaat dit boek over.

Zoals het een proefschrift van deze omvang – 568 bladzijden met register maar zónder de 245 pagina's bijlagen, die alleen te raadplegen zijn via de website van de uitgever – betaamt, gaat een uitgebreide inleiding vooraf. Douma definieert hierin niet alleen haar probleemstelling maar gaat ook uitgebreid in op de theorie. Dat doet zij naar mijn idee op een wat schoolse manier: ze loopt allerlei theoretische benaderingen langs maar stipt ze aan zonder veel onderling verband aan te brengen om uiteindelijk toch vooral het gedachtegoed van Bourdieu als het belangrijkste interpretatieve kader over te nemen. Daarnaast klinken de inzichten uit het Nederlandse elite- en adelsonderzoek sterk door. Op basis daarvan selecteerde Douma vier thema's: aristocratisering, connubium en convivium, de familie en (de herinnering aan) het verleden.

© 2016 Vincent Sleebe | Stichting Werkgroep Adelsgeschiedenis
www.virtusjournal.org | print ISSN 1380-6130

Belangrijkste vertrekpunt is zoals gezegd de vraag naar de identiteit van de adel in Noord-Brabant. Douma heeft in dit opzicht een interessante vraagstelling gekozen: in hoeverre was de identiteit van de adel in Brabant vooral een adellijke dan wel een Brabantse? Om met dit laatste te beginnen: toen vanaf 1813 de Nederlandse adel werd heruitgevonden als een amalgaam van oude adel en stedelijke patriciërs, bleken die in Noord-Brabant maar moeilijk gevonden te worden. De status van Generaliteitsland, die Brabant de voorgaande twee en een halve eeuw had gehad, had ervoor gezorgd dat van een 'inheemse' Brabantse adel niets over was. Er was slechts een handjevol 'echte', meestal protestantse, adellijke families aanwezig en van stedelijke regentenelites was nog minder sprake. Om de Brabantse ridderschap, die tot 1848 fungeerde als politiek-bestuurlijk orgaan en ook daarna de kern van de adel vormde, gevuld te krijgen werden mannen in de adel opgenomen die in andere provincies misschien niet zo snel in aanmerking zouden zijn gekomen.

Zo moest zich bijna vanuit het niets een Brabantse adel ontwikkelen. Daarbij laat Douma zien dat deze groep in Noord-Brabant, die in het begin van de negentiende eeuw voor een groot deel protestants en allochtoon was, steeds katholieker en 'Brabantser' werd, hoewel hij in de tweede helft van de negentiende eeuw naar verhouding nog steeds een groot aantal protestanten telde. Bovendien komt de auteur tot de bevinding dat er geleidelijk aan onder de rooms-katholieke adel een familiecomplex groeide, waarin ook niet-adellijke partners welkom waren. Dat netwerk kan gezien worden als regionaal Brabants, hoewel ook katholieke edelen uit Gelderland ermee verbonden waren. Geleidelijk aan trad dan ook een *Einschmelzung* op en ging de Brabantse adel deel van de landelijke adellijke elite uitmaken. Voor de protestanten was er veel minder sprake van regionale netwerken, omdat onder hen meer *Einzelgängers* en passanten van elders (zoals bestuurders) voorkwamen.

Om tot die conclusie te komen, is de auteur uitvoerig tewerk gegaan. Allereerst duikt zij in de statistiek. Niet alleen in de bijlagen maar ook in de eerste hoofdstukken van haar boek gaat zij grondig in op de uiterlijke kenmerken van de adel in Brabant. Dat levert wel wat moeilijk leesbare passages op, temeer omdat de auteur de neiging heeft de vele tabellen die zij heeft opgenomen, in de tekst nog eens nauwgezet te bespreken, compleet met percentages. Ook het hoofdstuk over connubium – wie trouwde met wie? – wordt uitvoerig geïllustreerd met feiten, getallen en namen, heel veel namen. Soms lijkt het wel of Douma er zeker van wil zijn dat alle 395 (mannelijke) edellieden die haar onderzoekspopulatie vormen, minimaal eenmaal genoemd worden.

Geleidelijk aan – maar dan zijn we al rond bladzijde 200 aanbeland – komt de adel meer tot leven, als Douma de politieke en bestuurlijke activiteiten van de adel op regionaal en plaatselijk niveau bespreekt. Zo gaat zij uitgebreid in op de gebruiken rond huwelijken en begrafenissen, die niet alleen bedoeld waren om verwantschapsbanden en sociale relaties aan te halen, maar ook om de (nagestreefde) identiteit van de betreffende familie uit te dragen.

Tot de Grondwetswijziging van 1848 speelde de Ridderschap een rol als kiescollege voor een deel van Provinciale Staten en daarmee indirect van de Tweede Kamer, maar politieke scheidslijnen liepen dwars door de Ridderschap heen. Douma laat zien dat de Brabantse adel in de tweede helft van de negentiende eeuw ondervertegenwoordigd was in de landelijke politieke arena, en zich daarin liet leiden door de Verzuiling in de politiek. Hij gedroeg zich dus eerder Brabants dan adellijk. Daarnaast gingen katholieke edellieden zich meer bezig-

houden met het lokale bestuur, zoals gemeenten en waterschappen. Met name de post van burgermeester was erg populair, zodat Brabant rond 1900 het grootste aantal adellijke burgemeesters telde.

Als we kijken naar de positie van de adel in de lokale samenleving, laat de auteur zien dat in vergelijking met provincies met veel grootgrondbezit, zoals Gelderland en Friesland, adellijk grootgrondbezit in Noord-Brabant van ondergeschikt belang was. Dat wil niet zeggen dat de adel plaatselijk niets in de melk te brokkelen had. Een aantal adellijke families bezat ook een heerlijkheid en hield daar zo lang mogelijk aan vast, ook nadat de bestuurlijke aspecten daarvan met de grondwetswijziging van 1848 waren verdwenen. De heerlijkheid hielp dan de identiteit van de betreffende familie te versterken en de verbondenheid met de plaats te versterken.

Daarnaast vormde ook het familiehuis, dat aangekocht of gebouwd werd, hét middel om de familie-identiteit uit te dragen, maar slechts weinig families slaagden erin dat huis gedurende meerdere generaties vast te houden. Veel ervan werden na verloop van tijd geplaagd door erfeniskwesties of de pan uit rijzende onderhoudskosten.

Bij afwezigheid van een duidelijk economisch stempel moest de rol van de adel in het dorp vooral tot uitdrukking komen in kerkelijke en charitatieve activiteiten. Daarnaast speelden ook vrijetijdsbesteding, waaronder sociëteiten en de jacht, een belangrijke rol. Hier was ook veel minder sprake van gescheiden werelden van katholiek en protestants. En net als in andere provincies speelde hij een belangrijke rol in de modernisering van de landbouw en de opkomst van landbouworganisaties, al verdwenen adellijke bestuurders rond het begin van de twintigste eeuw daaruit en gingen de boerenleden zichzelf besturen.

Hoewel Douma ruim vijfhonderd bladzijden heeft volgeschreven, moet gezegd worden dat adellijke vrouwen in dit boek er meer dan bekaaid vanaf komen. Het boek gaat in de eerste plaats om adellijke *mannen*. Natuurlijk, vrouwen speelden geen rol in de ridderschap, het bestuur en de sociëteiten, maar in andere door Douma beschreven domeinen, zoals binnen de familienetwerken, het dorpsleven, de liefdadigheid en de kerk, zal dat toch anders geweest zijn. Aangezien Douma juist wel veel aandacht besteedt aan familieleven en sociale netwerken, is het jammer dat zij ook hier niet op hun rol en activiteiten ingaat. Vrouwen speelden daarin immers juist wel een belangrijke rol. Wellicht had zij hiervoor wel ruimte gehad, als zij wat minder uitvoerig was ingegaan op de samenstelling van de adel. Niettemin vormt haar boek een goede basis voor onze kennis over de Brabantse adel.

Kring van Dorth – vincent.sleebe@concepts.nl

VIRTUS 23

Finding safety in feuding. Nobles' responses to Nuremberg's rural security policy in the mid-fifteenth century 11
Ben Pope

Adellijke beschermers van een christelijke gemeenschap. Veluwse edelen tussen machtswerking en religieuze verandering in de zestiende eeuw 33
Jos de Weerd

The longing for leadership. Collective memory of nobles, the perception of their present days, and the need for 'noble-minded personalities' in the Weimar Republic 57
Michael Seelig

Dossier

Landed elites, landed estates and lifestyles in Europe (1880-2000). A historiographical balance and a research agenda 85
Yme Kuiper

Dining in aristocratic households of nineteenth-century France. A study of female authority 105
Elizabeth C. Macknight

The economic and social transformation of the Finnish landed elite, 1800-2000 125
Alex Snellman

From elite to public landscapes. The case of the Klarenbeek estate in Arnhem, 1880-1950 147
Elyze Storms-Smeets

Redefining nobility. Germany during the nineteenth and early twentieth centuries 1880-1950 169
Daniel Menning

9 789087 046552

VIRTUS

23 | 2016

